

УДК 81'373.45:050(477)

ДИНАМІКА ВЖИВАННЯ ІНШОМОВНИХ МОРФЕМ У ЛЕКСИКОНІ ТЕКСТІВ ПЕРІОДИКИ

Заєць В.Г., к. пед. н., доцент кафедри української мови

Інститут філології

Київського університету імені Бориса Грінченка

Томіліна Ю.М., викладач англійської мови

Університетський коледж

Київського університету імені Бориса Грінченка

У запропонованій статті проаналізовано тексти сучасних періодичних видань. Шляхом вибірки лексичних одиниць з іншомовними морфемами відстежено динаміку продукованих дериватів. Проілюстровано прикладами здатність запозичених морфем з українськомовними формантами утворювати похідні деривати на позначення дії, стану, процесу, номінувати суспільно-економічні відносини. Помічені порушення орфографічної норми в окремих похідних дериватах.

Ключові слова: афікс, українська мова, денотат, дериват, морфема, періодика, словотвірні форманти.

В предлагаемой статье проанализированы тексты современных периодических изданий. Путем выборки лексических единиц с иноязычными морфемами отслежена динамика продуцируемых дериватов. Проиллюстрированы примерами способность заимствованных морфем с украинскоязычными формантами образовывать производные дериваты для обозначения действия, состояния, процесса, номинировать общественно-экономические отношения. Замечены отклонения от орфографической нормы в отдельных производных дериватах.

Ключевые слова: аффикс, украинский язык, денотат, дериват, морфема, периодика, словотворные форманты.

Zaiets V.H., Tomilina Yu.M. DYNAMICS OF THE USE OF FOREIGN LANGUAGE MORPHEMES IN THE LEXICON OF THE PERIODICAL TEXTS

The article deals with the texts of modern periodicals. Through the selection of lexical units with foreign language morphemes, the dynamics of produced derivatives has been monitored. The ability of borrowed morphemes with Ukrainian-language formants to form derivative derivatives to denote action, state, process, nominate socio-economic relations has been illustrated with the examples. Spelling rules violations in specific derivatives of derivatives have been noted.

Key words: affix, Ukrainian language, denotate, derivative, morpheme, periodic, word-formation formants.

Постановка проблеми. Розбудова української держави внесла суттєві зміни до лексикону періодичних видань. Висвітлення суспільно-політичних процесів, економічної діяльності не лише в Україні, а й за її межами, спонукало авторів текстів періодики, в тому числі й інтернетівських видань, послуговуватися лексиконом, що містить запозичені морфemi для усебічного промовистого інформування читачів новинами, надання їм суб'єктивно-об'єктивної оцінки.

Зміни лексикону періодичних видань, його динаміки в україністиці дослідники трактують неоднозначно, є намагання розв'язати питання правописного утвердження норм нововведень. Вважаємо актуальним розгляд окремих способів словотворення в межах певних частин мови і відповідних словотвірних категорій та унормованого графічного написання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поповнення українськомовних періодичних

видань нововходженнями, що мають запозичені морфemi, не залишається поза увагою мовознавців. В останні десятиліття лінгвісти усебічно студіюють словотвірчі процеси в мові української періодики. Сучасна україністика суттєво поповнилася науковими розвідками мовознавців К. Городенської [2], О. Стишова [10], О. Тараненка [12], Л. Кислюк [6], М. Навальної [8], Т. Коць [7], О. Бодик та Т. Рудакової [1], які фіксують нові лексеми в мовній практиці та тенденції щодо подальшої їх активності. Тривають дискусії навколо стрімкого проникнення англіцизмів у лексикон українськомовних періодичних видань [3]. Тоді як у ряді лінгвістичних праць є спроби узагальнено висвітлити результати досліджень іншомовних входжень, також зафіксовано способи унормованого написання лексем з англійськомовними препозитивними афіксами [1, с. 204–358; 2]. Однак практика слововживання в текстах періодики фіксує ряд відхилень від чинних норм. Тому

підлягають усебічному виконанню рекомендації К. Городенської, яка слушно зазначає, що «виваженого фахового аналізу потребують ті зміни, яких зазнала українська літературна мова нібито об'єктивно, у зв'язку з активним розгортанням процесів світової глобалізації, що спричинили широке входження до її словникового складу запозичень із різних мов світу, та найбільше – з англійської» [2, с. 3].

Однак постійне оновлення інформаційного фонду публіцистики резонує певні зміни в мовній практиці, які сучасні мовознавці К. Городенська, С. Єрмоленко, Л. Струганець, О. Тараненко називають «динамікою мовної норми» [2; 4; 11; 12]. Динаміка використання іншомовних морфем у лексиконі періодики відображає устремління, за твердженням О. Стишова, «до європеїзації чи, за іншою термінологією, до інтернаціоналізації словотвірних типів, що виявляється в зростанні активності як твірних основ, так і афіксальних морфем, що мають загальноєвропейський або ширше – інтернаціональний характер...» [10, с. 132]. На думку мовознавців, призвідниками цих процесів є наслідки глобалізації суспільно-політичного життя й прагнення журналістів добирати узуальні слова такого словотвірного типу [9; 7, с. 138–139].

Постановка завдання. Мета – проаналізувати лексикон у текстах періодичних видань. Виокремити похідні деривати з іншомовними морфемами, обґрунтувати прогноз щодо поповнення текстів періодики запозиченими словотвірними моделями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фактографічним підґрунтям розвідки стали похідні деривати, що відібрані методом фрагментарної вибірки з текстів засобів масової інформації, зокрема інтернетівських видань, періодики різної тематики та суспільно-економічного спрямування, що належать до центральних видань: «Вголос», «Літературна Україна», «Слово Просвіти», «Українська правда», «Українське слово», «Фінансові новини», «Сільські вісті», «День», «Український журнал», а також регіональних – «Волинська газета», що видані в різні періоди 2001–2018 рр.

В аналізованих періодичних виданнях не зменшують продуктивності відіменні деривати із суфіксом *-іст/-ист*, що номінують осіб за приналежністю до певних соціальних угруповань, політичних партій, семантику яких репрезентує корінь, на зразок: *авантюрист, автокефаліст, гекачепіст, ісламіст, кучміст, пучист, солідарист, терорист,*

фінансист. Пор.: *Бійцям курдського ополчення вдалося вибити нападників з міста і відкинути до іранського кордону, однак три села вчора ще залишилися в руках ісламістів* («Сільські вісті», 04.10.2001).

Тексти сучасної періодики активно поповнюються лексиконом із численними запозиченими афіксами *-ізм/изм, -іст/ист*, що позначають абстрактні поняття, зокрема релігійні, наукові, політичні, ідеологічні, на зразок: *біблеїст, біблеїстика, вандалізм, глобалізм, гітлеризм, дарвінізм, деспотизм, есеїст, індивідуалізм, інтернаціоналізм, комунізм, комформізм, китаїзм, матеріалізм, монотейзм, сіонізм, сепаратизм.* Пор.: *Провокація на тлі українського китаїзму* («Літературна Україна», 26.07.2012); *Російська матриця шовінізм учора, сьогодні, завжди* («Слово Просвіти», 14–20.11.2012); *З'ясовується, у здичавілій літературній пуці водиться рідкісна дичина: антиурбаністи, символісти, карнавалісти, епатажники, неоклацисти, контр-культурники, абсурдисти, різні представники ПМ-дискурсу – і то не все* («Слово Просвіти», 21–27.01.2016).

Помічено суттєве зростання продуктивності в лексиконі періодики іменників з афіксом *-інг-*, на зразок: *банкінг, брендинг, бодіблдинг, брифінг, вендинг, вестинг, гайдінг, паркінг, сандбоардінг, серфінг, скавтінг, сторітемпінг, таймінг, шопінг* тощо. Зауважимо, що в англійській мові сполучення *-інг-* з основою дієслова продукує, як правило, іменник із семантикою «мати придатність до того, чим виражений корінь або вирізнятися з-поміж інших тим, чим виражений корінь». Прикметно, що більшість кореневих морфем, що походять від англійськомовних одиниць, в українській мові все частіше стали вербалізуватися за допомогою суфікса *-ува-*, на зразок: *брифінгувати, рейтингувати, серфінгувати, таймінгувати, шопінгувати.* Вважаємо, що цей процес в подальшому набуватиме поширення завдяки питомо українського суфікса *-ува-*, що експлікує необмежену в часі дію, має семантику «здійснювати певний процес, провадити діяльність, названу твірною іменниковою основою».

Студіювання текстів періодики засвідчило тенденцію до використання в ролі твірної основи вторинних дієслів незмінних іменників, на зразок: *зомбі, лобі, табу.* Пор.: *Головне – не табувати для себе ніяких тем і говорити правду* («Український журнал», 10.2008); *Суддя поцікавився у «поціновувача мегафонів», чи справді той має здібності*

парапсихолога та вміє «зомбувати» людей («Волинська газета», 25.12.2013).

Не зменшується активність денотатів із запозиченим формантом **-ація, -ізація/-изація**, на зразок: **деморалізація, інформатизація, індексація, криміналізація, лібералізація, мінералізація, олігархізація, періодизація, сертифікація, українізація, фальсифікація, християнізація**. Поєднання вищеназваних суфіксів та префіксів **де-, дез-, ре-** продукує лексеми, що позначають всеохоплювальний процес скасування, припинення або знищення чогось, на зразок: **дерегуляція, денаціоналізація, деколонізація, декомунізація, деморалізувати, демонтаж, депортація, деокупація, дерусифікація, децентралізація, дестабілізація, дезінформація, дезорієнтація, реекспозиція, реінтеграція, реінкарнація**. Пор.: назва статті «**Реінтеграція чи деокупація**» («День», 03–04.06.2016); *У поспіху декомунізацію не поєднали з деімпералізацією* («Слово Просвіти», 10–16.02.2015); *Найперше треба здійснити десовєтизацію, декомунізацію, припинити політику апартеїду щодо корінної нації українців* («Слово Просвіти», 26.09.–02.10.2013); *Чому, по суті, так і не розпочався процес деолігархізації?* («Літературна Україна», 26.11.2015); <...> *в Україні ще залишиться корозійний вплив століттями впроваджуваної «малоросієзації», «совкізації», а насправді денаціоналізації і деукраїнізації, тобто цинічного винародовлення українців; Влада не декларує і, тим більше, не здійснює націоналістичного курсу* («Літературна Україна», 25.08.2016); *За його словами [Степана Полторака], із цією метою здійснюється передислокація органів військового управління, заміна частин і підрозділів, реструктуризація військових частин і їх заміна* («Українська правда», 30.04.2018). Таку частотність вживання можна пояснити необмеженістю процесу, на що вказують вищеназвані афікси. Цілковитим погоджуємося з думкою Т. Коць, що це «є наслідком глобалізації суспільно-політичного життя і прагненням добирати узуальні слова такого словотвірного типу» [7, с. 138–139]. Динаміка зростання продуктивності вербалізованих дериватів, що походять від усічених англійськомовних іменникових основ, на зразок: **компенсація – компенсувати, імпровізація – імпровізувати**. Пор.: *Міністр економіки Василь Цушко намагається реінкарнувати Тендерну палату, ліквідовану Верховною радою два роки* («Фінансові

новини», 31.05.2010); *По-перше, воно існує у форматі так званого «квазілобіювання», яке стійко асоціюється в населення з корупцією та іншими службовими злочинами та правопорушеннями* («Українська правда», 02.06.2011); *Учора на ранковому засіданні Верховної Ради, витираючи скупі чоловічі сльози й театральню тупаючи ніжкою з приводу тюремних переслідувань свого лідера й впертого небажання влади декриміналізувати «бідну Юлю»* («Вголос», 18.11.2011, ефір: 2.04); *Інші тролі мусли адмініструвати шість різних акаунтів у Фейсбуку та щодня робити по 50 твітів на десяти різних акаунтах у Твіттері* («Літературна Україна», 23.11.2017).

У синхронії англійськомовних запозичень відстежуємо відповідне зростання динаміки, найуживанішими компонентами яких є **арт-; бізнес-; блиц-; медіа-**. Сучасні мовознавчі праці фіксують понад 50 лексичних одиниць із частиною **арт-** «що вказує на зв'язок з мистецтвом» [1, с. 206; 213–214]. Продуковані сучасною періодикою деривати О. Стишов розподіляє на декілька груп, пов'язаних із мистецтвом: 1) «означення представників мистецьких угруповань, моделей, переможців конкурсів» [10, с. 80], 2) «назви течій у мистецтві» [10, с. 261], 3) «назви музичних заходів» [10, с. 262]. Зауважимо, що відокремлювати дефісом частину **арт-** (англійською «**artistic**») є неприпустимим, оскільки українською мовою **арт-** є частиною прикметника **артистичний, мистецький**, на зразок: **артгалерея, артдиректор, арткультура, артпродюсер, артсалон** утворені частковою аббревіацією, тому їх слід писати разом. Цілковитим підтримуємо думку К. Горденської, «що **арт-** не є самостійним словом в українській мові і за формальною ознакою та позицією в структурі слова воно подібне до скороченої прикметникової основи в складі мішаної аббревіатури» [2, с. 101]. Так само українськомовна граматична система не дозволяє писати через дефіс лексеми, на зразок: **біг-борд** [1, с. 221]. Вищеназвана лексема є похідною одиницею від словосполучення **велика дошка**, а тому за чинними нормами правопису української мови має писатися разом: **бігборд**.

Як бачимо, періодика ілюструє динаміку зменшення питомо українськомовних морфем, натомість значущість іншомовних морфем в дериватології значно зросла, що в подальшому матиме згубні наслідки через руйнування граматичної структури україн-

ської мови. Так, економічна, комерційна діяльність розширила словотвірні гнізда похідних дериватів з компонентом **бізнес-**, на зразок: *бізнес-англійська, бізнес-вершина, бізнес-видання, бізнес-еліт, бізнес-ідея, бізнес-консультант, бізнес-клімат, бізнес-асоціація, бізнес-діалог, бізнес-еліта, бізнес-етикет, бізнес-захоплення, бізнес-кола, бізнес-контакти, бізнес-кредит, бізнес-леді, бізнес-новини, бізнес-партнер*. Численні випадки слововживання через дефіс ілюструють здебільшого порушення орфографічних норм, натомість відстежуємо й унормоване написання, на зразок: *Деякі потраплять у приватні руки місцевих бізнесменів чи бізнесових структур* («Слово Просвіти», 10–16.12.2015). Погоджуємося з думкою К. Городенської, що такі новотвори «деформують граматичну традицію української мови передавати атрибутивність за допомогою прикметника [2, с. 7]. Дослідниця радить «вживати замість «означальних» іменників *бізнес-, медіа-* (мас-медіа-), *піар-, інтернет-, онлайн-, фейк-* прикметники: *бізнесовий, медійний* (масмедійний), *піарний, піарівський, інтернетний, інтернетівський, інтернетовий, мережений, онлайнний, фейковий*» [2, с. 98–99]. На наш погляд, вони для української мови є підрядними словосполученнями іменника з узгоджуваним прикметником, зокрема: *інтернет-сторінка – інтернетівська сторінка, медіа-підтримка – медійне підтримання, рейтинг-позиція – рейтингова позиція, фолк-фестиваль – фольклорний фестиваль*. Пор.: *Фейкові новини з фабрики тролів* («Літературна Україна», 23.11.2017).

Переконані, що необхідністю, викликану «половоддям» іншомовних денотатів, є добирання українських синонімів до лексем, наприклад *бліц-* – «короткий», або заміна прикметниками, на зразок: *недовгий, нетривалий, короткотривалий, короткочасний, миттєвий, блискавичний, короткотерміновий, короткостроковий, стислий, швидкий тощо*.

Зауважимо, що періодичні видання ілюструють вживання числівників з англійськомовним компонентом, зокрема *топ-*, на зразок: *ТОП-5 термальних курортів України з теплими басейнами під відкритим небом* («Українське слово», 7–13.10.2015). На думку К. Городенської, «в цих сполуках поєднано іншомовну основу *топ-*, що за значенням відповідає українськомовному «найкращий»,

із кількісним числівником, тому краще вживати якісний прикметник «кращий» або його форми ступенів порівняння [2, с. 93].

Продовжують зберігати свою активність у текстах періодики двокореневі англійськомовні лексеми на позначення осіб за певними видами діяльності, на зразок: *бізнесмен, рекордсмен, спортсмен*, що позначають осіб, на зразок: *recordsman* в англійській мові *record і man*, українською мовою «рекорд» і «чоловік». Українськомовна дериватологія послуговується на позначення таких осіб афіксами *-ець, -ист*, на зразок: *барист, бізнесовець, рекордист, спортсевець*.

Похідні деривати сучасної періодики експлікують «лихоманку» новозапозичень на позначення різногалузевих здобутків, що несуть у собі певні ознаки сучасних інформаційних новацій, на зразок: *е-декларації, е-архіви, е-мейл*. Як бачимо, такі «новотвори» графічно передаються з певними порушеннями норм чинного правопису, адже лексеми, що продукують частковою абрєвіацією, маємо писати разом. Не відповідають нормам українськомовного правопису вторинні деривати, що мають англійськомовну абрєвіатуру та узуальні лексеми, передані українською графікою, на зразок: *PR-фахівець, FM-радіостанції, PEN-клуб, VIP-персони, fashion-індустрія, web-адреса*. Пор.: Прийняття закону їх не влаштовує, адже те, що вони роблять зараз може коштувати їм перебування за ґратами після входу закону в дію, – коментує ситуацію професор Києво-Могилянської академії, відомий **PR-фахівець В. Королько** («Українська правда», 02.06.2011); *1978 року, невизнаного, зате засудженого на Батьківщині, поета прийняли до PEN-клубу* («Літературна Україна», 11.01.2018).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, лексикон періодичних видань потребує постійного усебічного фахового вивчення й аналізу, зокрема це стосується корпусу лексем, що продукують від іншомовних морфем. Проведене дослідження не вичерпує всіх можливих видів правописного унормування всіх вторинних дериватів, що мають запозичені морфемні. Позаяк перспективними видаються дослідження впливу лексикону, що продукований від англійськомовних морфем, на українськомовну періодику різними способами дериватології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодик О.П., Рудакова Т.М. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури. 2011. 416 с.
2. Городенська К.Г. Українське слово у вимірах сьогодення. Наукове видання. Ін-т укр. мови НАН України. Київ: КММ. 2014. 124 с.
3. Громлюк І. Україніш. Мова-привид чи говірка майбутнього. URL: http://life.pravda.com.ua/society/2016/12/2/220965/view_print/.
4. Єрмоленко С.Я. Кодифікація норми // Українська мова. Енциклопедія. К., 2007. С. 269.
5. Карпіловська Є.А. Норма в сучасному українському словотворенні: зразок і реальність. Культура слова. 2011. № 74. С. 43–51.
6. Кислюк Л.П. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку української мови: монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2017. 424 с.
7. Коць Т.А. Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі. К.: Логос, 2010. 303 с.
8. Навальна М.І. Динаміка лексики української періодиці початку ХХІ ст. К., Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго. 2011. 328 с.
9. Олексенко В.П. Словотворення в умовах глобалізації: поміна actionis із за позиченим формантом -ація, -ізація/-изація. Вісник ОНУ. Сер.: Філологія. 2014. Т. 19. Вип. 4(10). С. 96–103.
10. Стишов О.А. Українська лексика ХХ століття: (На матеріалі засобів мас. інформації). К.: Пугач, 2005. 388 с.
11. Струганець Л.В. Динаміка лексичних норм в українській лексикографії ХХ століття: дис. д-ра філол. наук: 10.02.01. Київ, 2002. 423 с.
12. Тараненко О.О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ – ХХІ ст.). К.: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2015. 248 с.